

Digitaliseret af / Digitised by

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
THE ROYAL LIBRARY

København / Copenhagen

Titel: Fagre nye verdensorden : Om World Trade Organisation

Ophav:

Ressourcetype:

Ressourcetype:

Oprindelsesdato: 1996

Opstilling: DA-småtryk. Politik 4

Kommentar: JuniBevægelsens dokumentationsserie

Relateret:

Relateret:

Copyright: Billedet er muligvis beskyttet af loven om ophavsret

Fagre nye verdensorden : Om World Trade Organisation

FAGRE NYE VERDENSORDEN

Af Morten Knudsen

OM WORLD TRADE ORGANISATION

JUNI BEVÆGELSENS DOKUMENTATIONSSERIE

FAGRE NYE VERDENSORDEN

Forfatter: Morten Knudsen

Fotos: Pia Burmølle Hansen, tlf.: 3122 0988

Tilrettelæggelse: Lars Kaaber

Tryk: Notat Grafisk

Udgiver: JuniBevægelsen,

Skindergade 29, 1159 København K

Tlf.: 3393-0046

ISBN: 87-985352-4-2

1996

BILLEDERNE

De småhandlende på markedspladser i ulande er det sidste led, inden varerne ender hos forbrugerne. Uanset hvor primitive omgivelserne må synes, bliver de handlende berørt af de store beslutninger i WTO taget lang fra deres lille bod.

Markedets udbud og priser taler sit helt eget og forståelige sprog om landets økonomi. Jeg har altid været fascineret af markedslivet, der koncentrerer et lands særegenskaber på ét sted. Lydene, lugtene, tøjet og varerne - alting fortæller noget om, hvilket land man befinder sig i. Markedsfolk har en dejlig utvungen måde at omgås hinanden og andre på - og det er uanset, om du skal snydes eller ej. Man er meget fysisk tæt på både kunder og handlende, da pladsen mellem boderne ofte er meget trang. Koncentrationen ligger omkring handelen, så du kan som fotograf være tilstedeværende og tæt på uden at ødelægge situationens spontanitet.

Fotograf Pia Burmølle Hansen
København, juni 1996

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	4
Internationalisering	5
Liberaliseringen af verdenshandelen	6
Uruguayrunden	7
WTO's institutionelle bestemmelser	9
WTO's institutioner	9
Tvister om GATT-reglerne	11
Beslutningsprocedurer	12
WTO og åbenheden	13
EU's kompetence i WTO	14
Handel og miljø i WTO	16
Miljøbestemmelser i WTO	17
Ministerkonferencen i Singapore	19
EU's holdning til handel og miljø	20
Fødevarer sundhed	24
Codex Alimentarius	24
Codex' møde i juli 1995	25
Industrien dominerer Codex	26
4. Fagre nye verdensorden	28
Den magtesløse nationalstat	29
Noter	31
Litteratur	34

FORORD

Verdensøkonomien har ændret sig grundlæggende i løbet af det seneste årti. Alle er enige om, at markedskræfterne har frigjort sig fra den politiske beslutningsproces.

Markedet nedbryder de nationale grænser. Økonomisk liberale betragter denne globale udvikling som et fremskridt. Den europæiske venstrefløj ser med frygt på udviklingen, men er enig med de nyliberale i, at markedskræfternes internationalisering ikke kan ruller tilbage. I stedet vil de styre markedet gennem rød-grønne klausuler i de internationale aftaler. De røde klausuler skal sikre arbejderne minimumsrettigheder. De grønne klausuler skal sikre miljøhensyn, mener den europæiske venstrefløj. At grænseoverskridende problemer løses med grænseoverskridende metoder er alle enige om.

Internationaliseringen af verdensøkonomien udspiller sig mellem den såkaldte minilateralisme i en række magtfulde økonomiske regioner i Europa, Nordamerika, Sydøstasien og Kina og så en styrket multilateralisme anført af den nye verdenshandelsorganisation WTO - World Trade Organisation. To tilsyneladende modsat rettede tendenser i den globale økonomis udvikling, men som begge handler om at befæste verdens tunge økonomiske centres position på markedet.

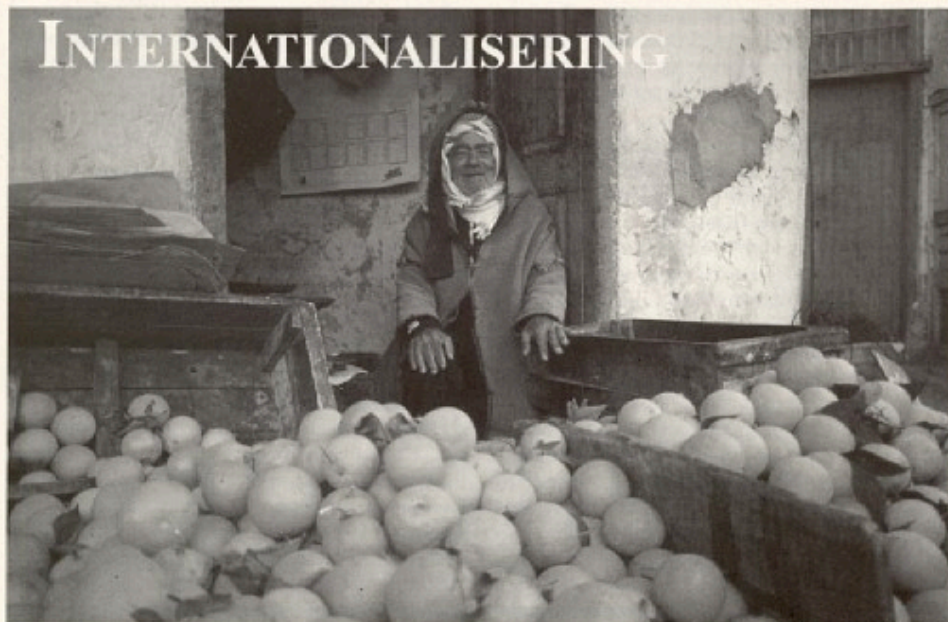
I dette temahæfte ser vi på, hvad der sker, når verdens store økonomiske aktører beslutter sig for at liberalisere verdenhandelen, men dermed også sætter de nationale beslutningstagere ud af spillet. Hvad bliver der af de nationale demo-

kratier og velfærdsstatens høje miljøprofil? Med andre ord hvad betyder beslutningen om at oprette et permanent samarbejde om verdenshandelen i WTO for os? Hvad er overhovedet WTO for en størrelse og hvad er det for indflydelse, der placeres her? Hvilken rolle spiller EU i WTO, og hvad er der tilbage af Folketingets og Regeringens muligheder for selv at deltage i det internationale spil om verdenshandelen.

Kilderne til dette debathæfte har været mange. Dels en stribe af dokumenter fra WTO, EU og Codex Alimentarius, men også en række samtaler med embedsmænd i WTO, Codex Alimentarius, EU-Kommissionen og det danske udenrigsministerium.

Morten Knudsen, København juni 1996

INTERNATIONALISERING

Appelstinsælger i Tunesien

Lige som EF i sin tid blev solgt på lavere "flæskepriser" i Danmark er verdens nye frihandelsorganisation WTO (GATT's afløser) blevet markedsført på økonomisk fremgang og masser af nye arbejdspladser til Danmark og Vesteuropa.

GATT's økonomer regner løseligt med, at aftalen vil give verdenshandlen en saltvandsindsprøjtning på 745 mia. US-dollars og øge medlemslandenes indkomst med 205 mia. dollars i år 2005. Verdens gennemsnitlige toldniveau vil

som følge af WTO-aftalen falde med 33%, hvilket dog dækker over en betydelig spredning på sektorer. F.eks. er tolden på landbrugsvarer i både EU, USA og Japan stadig højere end tolden på industrivarer.

Hvis man ser på, hvordan de økonomiske gevinster af den nye frihandelsaftale fordeles, viser undersøgelser fra OECD og Verdensbanken, at OECD-landene vil høste to tredjedele af fordelene ved liberaliseringen af handlen med varer og næsten alle gevinster i forbindelse med

aftalen om handel med tjenesteydelser. Også de asiatiske tigre, Malaysia, Singapore, Thailand, Sydkorea og Taiwan forventes at få økonomiske fordele af først og fremmest handlen med tekstiler og landbrugsvarer.

Taberne i WTO-aftalen bliver udviklingslande som Indonesien, de afrikanske stater og det caribiske område¹. Alene Afrika står til at tabe 2.8 mia. dollars om året. Det skyldes bl.a. WTO-aftalens udhuling af Lomé-4-aftalens begunstigelser til de afrikanske lande, og prisstigninger på en række importfødevarer. Lomé-4-aftalen er en aftale om toldnedsættelser på import til EU fra de europæiske landes tidligere kolonier.

Ser vi på hvilke typer virksomheder, der får gavn af aftalen, er det de multinationale selskaber, der står for mellem 1/3 og 2/3 af den grænseoverskridende handel, der drager størst fordel af WTO-aftalen, fordi de multinationale fremover skal behandles ligesom nationale selskaber. Ved at gøre en ende på denne diskrimination bliver det nemmere for de multinationale virksomheder at flytte produktionen til lande med et lavere lønniveau eller mere lempelige miljøregler.

Liberaliseringen af verdenshandelen risikerer dermed også at fremme produktionsformer, der ikke tager tilstrækkelige miljøhensyn. Den forøgede internationale samhandel vil skabe voksende økonomisk aktivitet og dermed også lægge et forøget pres på verdens naturlige ressourcer. Internationale standarder på fødevarerområdet vil formentlig presse beskyttelsesniveauet i miljøvenlige lande nedad, fordi en række ulande vil anklage de rige lande for - og formentlig ved WTO-domstolen få medhold i, at de rige lande misbruger miljøhensyn til at beskytte de nationale fødevarerindustrier.

Stort set alle beslutninger i WTO træffes af enten embedsmænd eller af repræsentanter for industrien i lukkede komitéer, hvilket gør det helt umuligt for borgerne at skaffe sig indflydelse på beslutningerne eller bare få et begrænset indblik i beslutningsprocedurene. Det giver et demokratisk problem.

Det skulle hermed være antydnet, at den nye frihandelsorganisation er mere end en økonomisk saltvandsindsprøjtning til verdensøkonomien, og at der er særdeles gode grunde til at interessere sig for den.

LIBERALISERINGEN AF VERDENSHANDELEN

I perioden mellem de to verdenskrige blev der lagt stærke bånd på den internationale samhandel. Særligt op gennem trediverne, hvor den økonomiske recession i USA smittede af på den internationale økonomi. Samtidig skrumpede den internationale handel yderligere ind, fordi landene for at beskytte deres nationale industrier indførte høje told- og importrestriktioner. I de såkaldte højkonjunkturår op til 1929 skete der stort set ingen nedsættelser af toldsatserne, og da krisen for alvor slog igennem med sammenbruddet på Wall Street samme år, øgedes landenes protektionisme yderligere.

Efter Anden Verdenskrig var der blandt ledende politikere enighed om at udvide det internationale handelssamkvem for at få sat gang i økonomierne og den økonomiske vækst. På amerikansk initiativ forsøgte 44 lande i 1944 i den amerikanske by Bretton Wood at udvikle et nyt fundament for den internationale samhandel. På mødet blev landene enige om at oprette et nyt system af faste valutakurser samt stifte en

international kreditinstitution; International Monetary Fund (IMF). Amerikanerne foreslog desuden, at man oprettede en international handelsorganisation ITO (International Trade Organisation), der skulle regulere ikke blot handel, men også spørgsmål om beskæftigelse, international investeringer og serviceydelser. ITO blev imidlertid fældet af amerikanerne selv, da den amerikanske kongres i 1950 vendte tommelfingeren nedad.

I mellemtiden var man blevet enige om et mere beskedent arrangement, nemlig GATT (General Agreement on Tariffs and Trade). Målsætningen med GATT-systemet var gradvist at afvikle handelsbarrierer mellem organisationens medlemslande. Særligt afvikling af toldmure har GATT haft stort held med². Til gengæld indførte landene en række nye ikke-toldmæssige handelsbarrierer inden for først og fremmest landbrug, tekstiler og jern og stål³.

GATT har siden grundlæggelsen været igennem syv forhandlingsrunder: Geneve 1947, Annecy 1949, Torquay 1950-51, Geneve 1956, Dillon 1960-61, Kennedy 1964-67, Tokyo 1973-79 og endeligt Uruguay 1986-93.

URUGUAY-RUNDEN

Udviklingen i international handel nødvendig-gjorde en gennemgående revision af det multilaterale samarbejde i GATT. Først og fremmest er den internationale handel i dag præget af større konkurrence. Faldende udgifter på transport og kommunikation, dereguleringsbølgen i form af privatisering af statsforetagender og liberalisering af kapitalbevægelserne er ved at sætte sit præg, og så er der sket en generel sænkning af toldsatserne. Også regionaliserin-

gen af verdenshandelen i samhandelsområder som EU/EØS, NAFTA, ASEAN og APEC har gjort det nødvendigt at nytænke det multilaterale handelssystem. Det gamle GATT-system fungerede på flere områder dårligt. Flere lande anvendte ensidige straffemekanismer over for tredjelande, hvilket gav anledning til tvister om samhandlen. Endeligt har stilstanden i den globale vækst og lange arbejdsløshedsføer samt opdukken af nye markeder i Østeuropa og Asien efter det kommunistiske sammenbrud spillet ind.

Uruguay-runden blev indledt i 1986 med en ministeriel erklæring i Punta del Este i Uruguay og blev afsluttet i 1994 i Marrakech i Marokko, hvor 117 landes ministre den 15. april underskrev Uruguay-rundens slutdokument. Aftalen skulle have været afsluttet på et møde i Heysel i 1990, men forhandlingerne gik i hårdknude på grund af uenighed mellem EU og USA om landbrugs-spørgsmål.

Forhandlingerne foregik langt hen ad vejen på EU's og USA's præmisser, der som de to vigtigste aktører reelt kunne vælge hele aftalen. En del af aftalerne blev faktisk indgået bilateralt mellem EU og USA. Eksempelvis var landbrugs-aftalen en direkte udløber af Blairhouse-aftalen mellem EU og USA. Der var endvidere emner man var nødt til helt at tage af bordet for at få afsluttet forhandlingerne inden den amerikanske Kongres forhandlingsmandat til præsidenten udløb⁴. F.eks. havde mange satset på at få åbnet markederne for kulturelle produkter - bl.a. film - og finansielle ydelser.

Uruguay-runden er blevet karakteriseret som den hidtil mest ambitiøse GATT-runde. Ikke blot fordi den inddrager nye handelsområder under aftalen, men også fordi WTO, der afløser GATT,

nu tænkes som et permanent forum for forhandlinger om international handel og ikke blot som i det gamle GATT, hvor den ene GATT-runde afløste den anden.

WTO har pr. 1. juni 1996 121 medlemmer. Derudover står 29 lande - heriblandt Kina og Rusland - i kø for at blive optaget i frihandelsklubben.

Både EU og EU's medlemsstater har ratificeret aftalen. Det vender vi tilbage til i afsnittet om EU's kompetence. I EU godkendte Ministerrådet og EU-Parlamentet aftalen i december 1994. Folketinget godkendte endeligt tiltrædelsesaftalen den 16. december 1994.

Eggesælger / Vietnam

WTO'S INSTITUTIONELLE BESTEMMELSER

„At prøve at læse denne aftale er som at forsøge at tyde en geds indvolde“. Sådan beskrev en af WTO-forhandlerne den endelige WTO-tekst, der omfatter over 22.000 sider kompliceret aftalestof. Med andre ord er der tale om et temmeligt uoverskueligt system af aftaler og forskellige komitéer. WTO er i realiteten en slags paraplyorganisation, der omfatter i alt 24 aftaler og fortolkninger samt 23 ministerbeslutninger og erklæringer.

Udover selve WTO-overenskomsten, der fastlægger de nye WTO-institutioners kompetence og beslutningsprocedurer, er GATT-1994-aftalen tilknyttet. Den regulerer handelen med varer og indeholder nye aftaler om landbrug, om anvendelsen af sundheds- og plantesundhedsforanstaltninger (SPS), om tekniske handelshindringer (TBT), om oprindelsesregler, om særlige beskyttelsesforanstaltninger osv. Ved siden af GATT-1994 findes to nye aftaler om handel med tjenesteydelser (GATS), og handelsrelaterede aspekter af intellektuel ejendomsret (TRIPS)⁶.

Der oprettes endvidere et nyt og mere effektivt tvistbilægningssystem, som gælder for alle aftalerne. Man lavede en aftale om handelspolitiske undersøgelser samt en række aftaler om offentlige indkøb, en international mejeri-aftale, en aftale om oksekød, en om handel med civile fly og et sæt plurilaterale handelsaftaler⁶.

Siden begyndelsen har GATT-samarbejdet væ-

ret styret af to grundlæggende frihandelsprincipper, nemlig "merbegunstigelsesprincippet" og princippet om "national behandling". Merbegunstigelsesprincippet indebærer, at hvis et WTO-medlem har givet indrømmelser til ét andet WTO-medlemsland er det forpligtet til at yde den samme indrømmelse over for alle andre WTO-lande. Princippet om "national behandling" betyder, at udenlandske virksomheder skal have samme behandling som egne virksomheder.

Udover at gælde i GATT-1994 aftalen er de to frihandelsprincipper også udstrakt til en række af de andre aftaler som f.eks. aftalerne om handel med intellektuelle rettigheder og handel med serviceydelser. Her er der dog en række undtagelser, som for en dels vedkommende er tidsbegrænset til enten fem eller ti år.

WTO'S INSTITUTIONER

WTO's øverste myndighed er „Ministerkonferencen“, der udgøres af én repræsentant fra hvert medlemsland. Ministerkonferencen mødes mindst én gang hvert andet år. Hvert medlem har én stemme og alle lande kan tage spørgsmål op på konferencen. Ministerkonferencen mødes første gang i december 1996 i Singapore. For Danmark deltager udenrigsministeren. Ministerkonferencen er det eneste WTO-organ, hvis medlemmer er politisk valgte.

Mellem Ministerkonferencens møder varetages

Tobakhandlerske i Vietnam

dens opgaver af "Rådet for Generelle Anliggender". Det Generelle Råd har bl.a. til opgave at overvåge tvistbilæggelsesorganerne samt de organer, der foretager handelspolitiske undersøgelser. Hvert medlemsland har én repræsentant i Det Generelle Råd. For Danmark er det som regel ambassadøren fra den danske ambassade i Genève, der deltager i rådets møder. Ved mindre vigtige møder kan det være en anden med-

arbejder ved missionen. Det kan også være en ekspert hidkaldt fra Udenrigsministeriet eller et andet ministerium, der deltager. EU-landene koordinerer deres holdninger før møder i Det generelle Råd i den såkaldte paragraf-113-komité.

Det generelle Råd har afholdt sit seneste møde den 6. februar 1996, men har ellers kun været samlet få gange tidligere. På mødet den 6. februar 1996 var dagsordenen først og fremmest præget af ansøgninger om optagelse af en række nye lande. Rådet holdt sit første møde den 31. januar 1995. Det Generelle Råd kan uddelegere opgaver til tre særlige råd for henholdsvis handel med varer, handel med tjenesteydelser og handelsrelaterede aspekter af intellektuelle ejendomsrettigheder.

De tre råd har mulighed for at nedsætte relevante underorganer i det omfang, det er nødvendigt. Rådene skal overvåge, at reglerne for handel med varer, tjenesteydelser og intellektuelle rettigheder overholdes. Alle lande har adgang til at sidde i rådene. Danmark repræsenteres af medarbejdere fra enten Udenrigsministeriet, Landbrugsministeriet eller Erhvervsministeriet og nogle gange suppleres de med eksperter.

Der blev på Marrakech-mødet også nedsat en række komitéer for handel og udvikling, betalingsbalancerestriktioner samt en midlertidig komité for handel og miljø.

Endeligt er der blevet oprettet et sekretariat for WTO, som i det daglige ledes af en generaldirektør udpeget af Ministerkonferencen. Sekretariatet har adresse i Genève og har ca. 450 ansatte. Ligesom i EU-Kommissionen må sekretariatet ikke modtage instruktioner fra nationale regeringer eller fra andre myndigheder uden for

Kornsælgere / Ecuador

WTO-systemet. Ny generaldirektør for WTO er den tidligere italienske handelsminister Renato Ruggiero, der i kapløbet om topposten slog bl.a. Mexicos præsident Carlos Salinas og kandidater fra Brasilien og Sydkorea.

Sekretariatet skal stå til rådighed for WTO's organer og hjælpe til i forbindelse med forhandlinger om og implementering af aftalerne. Det skal endvidere bistå først og fremmest ulandene med teknisk bistand.

WTO's samlede budget er på 83 mio. US-dollars, der indbetales som individuelle bidrag af

medlemslandene baseret på deres andel af handlen under WTO.

TVISTER OM GATT-REGLERNE

En af de vigtigste fornyelser i WTO i forhold til GATT-systemet er et stærkere tvistbilæggelses-system til at afgøre stridsspørgsmål mellem medlemslandene om WTO-aftalerne.

Hvis der opstår uenighed mellem WTO's medlemslande, om hvorvidt nationale foranstaltninger er i overensstemmelse med GATT-reglerne, forsøger man først at sætte tingene på plads ved

konsultationer mellem de berørte lande. Kan tvisten ikke afgøres på denne måde, nedsætter WTO's nye tvistbilæggesystem et panel til at dømme i striden.

Mens der under det gamle GATT-system skulle enstemmighed i tvistbilæggesystemet til at nedsætte et undersøgelsespanel, kræves der i dag enstemmighed for at afvise et lands ønske om, at der bliver nedsat et undersøgelsespanel.

Tvistbilæggesystemet vedtager formelt panelernes beretninger. Modsat under det gamle GATT er panelrapporterne næsten automatisk vedtaget. En henstilling fra et panel kan kun afvises af tvistbilæggesystemet med enstemmighed.

Panelerne består af 3-5 uafhængige eksperter med kendskab til international handel. Kun parterne i en strid om GATT-reglerne deltager i tvistbilæggesystemet. Hvis en panelundersøgelse fastslår, at et land bryder GATT-regler er der tre muligheder:

- Landet efterkommer panelets henstilling og ændrer sin lov.
- Landet fastholder sin GATT-stridige lov, men betaler sig fra det ved at indrømme det land, der har indklaget bruddet på GATT-reglerne, toldlempelser, der svarer til dem man selv har vundet ved den GATT-stridige foranstaltning.
- Landet overhører panelets henstilling, men landet, der har indklaget et andet land for panelet, gives ret til straffe det anklagede lands eksport med en tilsvarende foranstaltning.

Hvis blot en af de to parter i tvisten er utilfreds med panelets kendelse, kan den appelleres til en appelinstans, der består af syv uafhængige eksperter. Appelinstansen skal dog kun se på om den retlige behandling af tvisten i panelet er foregået efter reglerne.

BESLUTNINGSPROCEDURER

Selv om WTO-systemet er blevet mere effektivt end tidligere og kan tvinge medlemslandene til at rette sig efter GATT-reglerne, er der ikke tale om et egentligt overnationalt system, der kan vedtage regler med direkte virkning for medlemslandenes borgere. Ændringer af de nationale love - og EU-reglerne - kan fortsat kun foretages af landenes lovgivende myndigheder.

Når der skal træffes beslutninger i WTO, er hovedreglen fortsat enstemmighed. Her fortsættes det gamle princip fra GATT-1947. Der gives dog mulighed for at træffe beslutninger med flertalsafgørelser.

Ministerkonferencen og Det generelle Råd har eneret på at fastlægge fortolkninger af WTO-aftalerne. Når det i forbindelse med fortolkninger er relevant, inddrages de særlige råd for handel med varer, handel med tjenesteydelser og handelsrelaterede aspekter af intellektuelle rettigheder. Beslutninger om fortolkninger af aftalerne vedtages med 3/4-flertal.

Ministerkonferencen kan under særlige omstændigheder give en medlemsstat undtagelse fra WTO-forpligtelserne, hvilket kan besluttes med 3/4-flertal.

Beslutninger om at ændre WTO-reglerne eller optage nye medlemmer i WTO kan vedtages med 2/3-flertal.

I Ministerkonferencen og i Det Generelle Råd

har alle medlemmer én stemme undtagen EU, som stemmer med en vægt svarende til antallet af medlemsstater (15).

Enhver medlemsstat kan foreslå ændringer af aftalens bestemmelser ved at sende et forslag til Ministerkonferencen. De særlige råd for handel med varer, handel med tjenesteydelser og handelsrelaterede aspekter af intellektuelle rettigheder kan også fremsætte forslag om ændringer af de dele af aftalen, der vedrører dem.

WTO OG ÅBENHEDEN

WTO er som sagt en organisation med væsentligt stærkere institutioner end GATT. Åbenheden omkring organisationens arbejde er dog ikke blevet styrket tilsvarende under Uruguay-runden. Man har således ikke i WTO's såkaldte forberedelseskomité kunnet blive enige om et nyt sæt åbenhedsregler for WTO. Man følger derfor reglerne fra det gamle GATT-system.

Under et GATT med svage beføjelser betød det knap så meget, men med WTO's stigende indflydelse på bl.a. miljø og sundhedsstandarder i verden, ser tingene anderledes ud.

Det betyder, at alle GATT-dokumenter med få undtagelser i dag er fortrolige for offentligheden (restricted). Kun WTO-landenes regeringer samt de internationale organisationer, der har observatørstatus i WTO, har krav på at få udleveret dokumenterne. Der findes dog særlige procedurer for frigivelse af visse fortrolige dokumenter. F.eks. kan referater fra GATT-rådets møder (ministerkonferencen i WTO) frigives to år efter mødernes afslutning. Dog kan ethvert medlemsland kræve, at referatet forbliver fortroligt. Alle referater fra forhandlingerne under de tidligere GATT-runder er strengt fortrolige. Forberedende

papirer er hemmelige. Panelrapporter kan offentliggøres efter vedtagelse, med mindre en af parterne i tvisten ønsker at fastholde fortrolighed omkring panelrapporten¹.

To gange om året udsender GATT-sekretariatet en liste over dokumenter, der står til at blive frigivet. Dokumenterne forbliver dog fortrolige, hvis blot ét medlemsland inden for 60 dage har krævet, at dokumentet ikke offentliggøres.

Indtil 1. januar 1995 arbejdede den såkaldte „forberedelseskomité“ på et sæt åbenhedsregler for WTO's arbejde (restrictions and derestrictions of GATT-documents). Det handler dels om, hvornår protokoller fra WTO's møder skal offentliggøres, dels om hvornår panelrapporter fra tvistbilæggelsespanelerne skal offentliggøres. Den amerikanske delegation forelagde den 23. september 1994 et forslag om generel aktindsigt i GATT-dokumenter, som efter omstændighederne var forholdsvis vidtgående. Hovedprincippet i forslaget var, at der bør være åbenhed omkring alle dokumenter, der udsendes fra GATT-sekretariatet. I det amerikanske forslag var der dog en række undtagelser fra hovedreglen om åbenhed. F.eks. skulle arbejdsdokumenter eller papirer med forhandlingspositioner for forhandlinger om toldregler ikke kunne udleveres. Ifølge amerikanske kilder i GATT blokerede bl.a. EU for det amerikanske udspil. Amerikanerne har ligeledes arbejdet ihærdigt for, at NGO'ere kunne deltage i møderne i komitéen for handel og miljø. Hvilket de øvrige lande - inklusiv EU - dog har afvist.

Efter WTO's formelle start er forhandlingerne om åbenhed i WTO blevet overtaget af Det Generelle Råd. Der er dog ikke udsigt til, at Rådet når frem til en afgørelse inden for den nærmeste

ste fremtid. Kilder i WTO vurderer, at forhandlingerne i øjeblikket befinder sig i et dødvande. Der er stadig uenighed om, hvornår panelrapporterne skal offentliggøres, og om man skal lave ét sæt tværgående åbenhedsregler for alle WTO-aftalerne, eller man skal lave ad hoc regler for hvert enkelt område. I dag er der f.eks. en særlig ordning for offentlighed omkring arbejdet i komiteen for handel og miljø, hvor man offentliggør en slags uformelle referater. EU og USA mener, at panelrapporterne skal offentliggøres umiddelbart efter vedtagelse. Mexico og en række andre latinamerikanske lande er derimod af den opfattelse, at panelrapporterne først skal offentliggøres efter en eventuel appelsag er afsluttet. Parterne står i øjeblikket stejlt på deres synspunkter. Ifølge kilder i EU-Kommissionen er der på uformelt niveau enighed om, at protokoller fra møder i WTO offentliggøres efter tre måneder. Sagen vil dog ikke komme på Det generelle Råds dagsorden, før der også er enighed om, hvornår offentliggørelsen af panelrapporterne skal finde sted.

Der tegner sig således et meget lukket beslutningssystem, der ikke opfylder demokratiske krav om åbenhed og gennemsækelighed i beslutningsprocessen.

EUs kompetence i WTO

Siden Punta del Este-erklæringen fra 1986 er det EU-Kommissionen, der har foretaget alle forhandlinger om WTO-aftalen for EU-landene. Punta del Este-erklæringen var dog godkendt af Rådet, og Rådet fastslog allerede dengang, at bemyndigelsen til Kommissionen om at føre alle forhandlinger ikke foregreb spørgsmålet om medlemsstaternes og EU's kompetence.

Alligevel trak EU's tiltrædelse af Uruguay-rundens slutakt i langdrag p.g.a. interne diskussioner i EU om kompetencen mellem EU-Kommissionen og EU's medlemslande.

Særligt de nye områder om serviceydelser og intellektuel ejendomsret var der strid om. EU-landene mente, at der var tale om nye forhandlingsområder, og at de derfor endnu ikke er underlagt EU-enekompetence. EU-Kommissionen derimod var af den opfattelse, at der var tale om handelspolitik, og at det var EU's eksklusive kompetence. Der var også tvist om, hvorvidt områder, der ligger under Traktaten om Det Europæiske Kul- og Stål Fællesskab (EKSF), og som vedrører GATT-handelsaftalen for varer, var EU-enekompetence, eller om det fortsat var medlemsstaternes område. Endeligt mente den hollandske regering, at medlemsstaterne stadig har kompetence for så vidt angår aftalen om "tekniske handelshindringer" (TBT), fordi en fuldstændig harmonisering hverken er gennemført eller påtænkt gennemført af EU på dette område.

Den 6. april 1994 indgav EU-Kommissionen sagen til EU-domstolen, hvor den bad den om at tage stilling til spørgsmålene.

Den 15. november 1994 udtalte EU-domstolen sig i sagen. Den gav her EU-Kommissionen medhold i, at EU har enekompetence på hele området for handel med varer - inklusiv handel med varer under EKSF og WTO-afsnittet om tekniske handelshindringer.

For så vidt angik aftalerne om handel med tjenesteydelser og intellektuelle rettigheder udtalte EF-domstolen, at kompetencen var delt mellem EU og medlemsstaterne.

Dette betyder også, at det er EU-Kommissionen, der fører alle forhandlinger i WTO i forhold

til handel med varer - altså også i de vigtige aftaler om sundhed og plante-sundhed og aftalen om tekniske handelshindringer. EU-Kommissionen arbejder derfor i øjeblikket på at blive fuldt medlem i FN-organet "Codex Alimentarius", der i WTO-aftalen har til opgave at fremme internationale standarder på fødevarerområdet. Hvilket dog tidligst ventes at ske på Codex Alimentarius Kommissionens næste møde i juli 1997. Derefter vil det være EU, der forhandler for EU's medlemsstater i alle WTO-organer, der har at gøre med miljø- og sundhedspolitiske spørgsmål.

EU's italienske formandsskab fremlagde således i foråret 1996 et forslag på EU's regeringskonference, der skal sikre, at EU optræder som én enhed i WTO og andre internationale organer såvel på de områder, hvor EU har enekompetence som, der hvor EU og medlemslandene deler kompetencen.

Man kan derefter spørge sig selv, hvor meget der er tilbage af de enkelte EU-landes muligheder for selv at indføre strengere regler på miljø- og sundhedsområdet end dem, man kan blive enige om i Codex Alimentarius? Der er næppe meget, fordi national enegang ikke længere er mulig i Codex, og fordi landene ifølge EU-retten ikke har ret til selvstændigt at træffe foranstaltninger med hensyn til samhandlen med varer over for tredjelande.

Fiskehandlerske i Vietnam

HANDEL OG MILJØ

Issælger i Ecuador

Miljø og frihandel lader sig ikke adskille. Det har etableringen af EU's indre marked forlængst demonstreret. Ideen om et indre marked gøres med Uruguay-rundens slutakt global. WTO har i et vist omfang kopieret ét af de bærende elementer i EU's indre marked, nemlig gensidig anerkendelse af normer og standarder for varer. Det er gjort for at nedbryde tekniske handels-hindringer mellem landene og på den måde sætte skub i den internationale samhandel.

Først fem minutter i tolv under de afsluttende forhandlinger i Marrakech lykkedes det at få ind-

føjet miljøhensyn i WTO-overenskomsten. I dens præambel står der, at "verdens ressourcer skal udnyttes i overensstemmelse med en bæredygtig udvikling og søge at beskytte og bevare miljøet og forbedre midlerne hertil...". Tilsvarende formuleringer findes også andre steder i WTO-aftalen - bl.a. i GATT-1994 aftalens artikel 20, i aftalerne om sundheds og plantesundheds foranstaltninger (SPS) og i aftalen om tekniske handelshindringer (TBT).

MILJØBESTEMMELSER I WTO

Der findes ikke egentlige bestemmelser i WTO-traktaten til at fastsætte internationale miljøregler. I sin selvforståelse er WTO en aftale om handel. Internationale aftaler om miljø foregår via internationale miljøkonventioner som BASEL, CITES og Montreal Protokollen, m.fl.⁹

Til gengæld rummer WTO-aftalerne en række miljø-garantiagtige bestemmelser, der giver landene mulighed for at have nationale miljøbeskyttelsesregler, selv om det strider mod WTO's handelsbestemmelser. Hvis blot reglerne er ikke-diskriminerende og ikke giver anledning til vilkårlig forskelsbehandling.

I GATT-94 aftalens artikel 20b og 20g⁹ hedder det, at medlemslandene godt må vedtage nationale miljø- og sundhedsbestemmelser, hvis det er nødvendigt for at beskytte menneskers, dyrs og planter liv og sundhed (20b) eller hvis det vedrører bevarelsen af begrænsede naturlige ressourcer, hvis sådanne bestemmelser også indebærer de samme begrænsninger for landets egen produktion eller forbrug(20g).

Traditionelt er art. 20b og 20g dog blevet fortolket indskrænkende¹⁰. F.eks. ligger bevisbyrden på det land, der har vedtaget den nationale miljøregel.

Rækkevidden af artikel 20 er også begrænset af, at miljø ikke er nævnt udtrykkeligt. Det udelukker at beskyttelse af f.eks. havet, landskaber og atmosfæren kan undtages WTO-frihandelsbestemmelserne.

Bestemmelsen skal være "nødvendig", hvilket betyder, at hvis der findes en anden måde at gennemføre den samme miljøbeskyttelse på, som er mindre i strid med WTO-reglerne, skal

man vælge den. F.eks. havde Thailand i slutningen af 1980'erne lagt en række begrænsninger på import af udenlandske cigaretter af hensyn til folkesundheden. Den thailandske regering hævdede bl.a., at amerikanske cigaretter indeholdt tilsætningsstoffer, der var mere giftige end dem der blev anvendt i thailandske cigaretter. Thailanderne ønskede også at begrænse det samlede thailandske forbrug af cigaretter med restriktionerne

I en rapport fra november 1990 afviste et GATT-panel imidlertid de thailandske importrestriktioner som unødvendige. Panelet mente, at Thailand kunne have opnået den samme sundhedsmæssige effekt, hvis man indførte skrappe mærkningsregler med oplysninger om cigaretternes indhold og farlighed kombineret med et forbud mod de giftige stoffer, som amerikanerne brugte i deres cigaretter. Denne løsning ville ifølge panelet have været mindre diskriminerende¹¹. Den thailandske regering valgte at følge panelets henstilling.

Nationale miljøbestemmelser må heller ikke have ekstraterritorial karakter dvs. have som formål at beskytte miljø og sundhed uden for medlemsstatens eget område. Det fastslog et GATT-panel i 1991 i forbindelse med en sag om U.S.A.'s restriktioner overfor import af tun fra Mexico. Amerikanerne påstod her, at mexicanernes fangstmetoder truede delfinbestanden, fordi de mexicanske fiskere tog for mange delfiner i forbindelse med tunfiskeriet. Formålet med den amerikanske lov handlede derfor ifølge amerikanerne selv udelukkende om hensynene i artikel 20b og 20g om at beskytte dyrs liv og helbred samt bevarelse af delfinbestanden.

GATT-panelet afviste imidlertid amerikanernes brug af artikel 20b og 20g til at beskytte delfiner med, bl.a. fordi der ikke i forarbejderne til artikel 20b og 20g i forbindelse med drøftelserne af ITO-aftalen kunne findes belæg for at artikel 20b og 20g omfattede miljøproblemer, der rakte ud over medlemslandenes eget område. Tværtimod tydede formuleringer i forarbejderne på, at de to bestemmelser kun vedrørte beskyttelse af miljøproblemer inden for eget område¹². Desuden mente panelet, at hvis amerikanernes bredde fortolkning af artikel 20b og 20g slog igennem ville det underminere GATT-systemets multilaterale karakter og kun sikre fri handel mellem et begrænset antal lande, der tilfældigvis havde de samme nationale miljø- og sundhedsbestemmelser.

Af SPS-aftalen fremgår det også, at et andet krav for at få lov til at lave skrappe nationale miljøregler er, at internationale standarder viser sig ineffektive eller uegnede til at beskytte miljø og sundhed. Det kan være af f.eks. geografiske eller klimatiske årsager eller p.g.a. teknologiske problemer.

Ifølge SPS-aftalen er retten til at have strengere nationale regler endvidere betinget af, at foranstaltningerne hviler på klare videnskabelige principper.

Som fortalere for frihandel var Danmark et af de lande, der under Marrakech-forhandlingerne argumenterede for, at nationale foranstaltninger skulle være baserede på videnskabelige kriterier.

Ifølge EU-reglerne skal undtagelser fra WTO endvidere ske på EU-niveau - og ikke nationalt efter EU godkendelse¹³.

I nødsituationer er der mulighed for midlerti-

digt at indføre et skrappe nationalt beskyttelsesniveau uden at have den videnskabelige dokumentation i orden. Et land bliver så forpligtet til så hurtigt som muligt at skaffe ny dokumentation for sin foranstaltning baseret på det, man kalder en "objektiv risikovurdering".

På papiret er der således taget et vist hensyn til medlemslandenes ret til at indføre højere miljøstandarder end de internationalt fastlagte. Spørgsmålet er blot, hvad de nye miljøbestemmelser i WTO-aftalen betyder i praksis.

Den første tvist om nationale miljøregler er således afgjort ved et WTO-panel. Brasilien og Venezuela klagede over nye grønne regler for salg af benzin på det amerikanske marked. Amerikanerne havde her forbudt salg af benzin, der ikke overholdt en række miljøkrav i områder i USA med stor luftforurening. Brasilien og Venezuela, hvis benzin ifølge amerikanerne ikke opfylder de nye skrappe miljøstandarder, mente, at de amerikanske miljøregler diskriminerede benzin fra de to lande og dermed forbrød sig mod et af WTO-aftalens grundlæggende frihandelsprincipper, nemlig princippet om at importerede varer skal have samme betingelser som et lands egne varer. Amerikanerne derimod henholdt sig til, at WTO's medlemslande godt må lave strengere nationale standarder, hvis det er nødvendigt for at beskytte befolkningens sundhed. I januar 1996 fastslog et WTO-handelspanel imidlertid, at de amerikanske miljøregler var i strid med GATT-reglerne, og at amerikanerne skulle ændre den nye benzinlov.

Den amerikanske regering besluttede den 21. februar at appellere afgørelsen til WTO's nye appelinstans. Man vil have appelinstansen til at tage stilling til panelets fortolkning af artikel 20 i

GATT-1994 om landenes ret til at lave strengere miljøstandarder. Som en sidste teoretisk mulighed kan amerikanerne lade være med at rette sig efter panelets anmodning og så betale sig fra det.

Det er dog nok tvivlsomt, om amerikanerne, EU eller andre med international målestok miljøvenlige lande vil bryde med de internationale regler - med risiko for at skade WTO-projektets troværdighed. EU-Kommissionen har således flere gange under forhandlingerne i WTO's Komité for Handel og Miljø (CTE) udtalt sig for multilaterale løsninger og stærkt vendt sig imod ensidige nationale foranstaltninger.

MINISTERKONFERENCEN I SINGAPORE

Efter mange landes opfattelse kom miljøet dog ikke til at stå stærkt nok under WTO-forhandlingerne i Marrakech, og man besluttede efter pres fra først og fremmest EU og USA derfor at nedsætte en komité for handel og miljø, der skulle se på en række af de uløste spørgsmål vedrørende forholdet mellem handel og miljø. Udvalget har fået til opgave at se på forholdet mellem bestemmelserne i

det multilaterale handelssystem og:¹⁴

- Handelsinstrumenter med miljømæssigt sigte i internationale miljøaftaler såsom BASEL-konventionen, CITES og Montreal Protokollen.
- Miljøpolitikker med relevans for handel og miljøinstrumenter med betydelig handels-effekt.
- Grønne skatter og afgifter.
- Produktkrav såsom standarder og tekniske reguleringer, emballering, mærkning og genbrug med miljømæssigt sigte.
- Gennemsigtighed i handelsinstrumenter med miljømæssigt sigte eller med betydelig handelseffekt.
- Forholdet mellem tvistbilæggelsesmekanismer i WTO og i internationale miljøaftaler.
- Betydningen af miljøpolitiske instrumenters betydning for markedsadgang for især udviklingslandene samt de miljømæssige fordele ved at fjerne dem.
- Eksport af nationalt forbudte varer.
- Handelsrelaterede aspekter af intellektuel ejendomsret og miljøhensyn.
- Handel med tjenesteydelser og miljøhensyn.
- Forholdet til NGO'ere.

Komiteén for Handel og Miljø (CTE) skal fremlægge en rapport for WTO's ministerkonference på et møde den 9.-13. december i Singapore, hvor den tager stilling til disse spørgsmål. Den skal komme med anbefalinger til, hvorvidt og hvordan WTO-reglerne skal ændres for at sikre en bæredygtig udvikling i det internationale handelssamarbejde.

Danmarks indflydelse på arbejdet i CTE (miljø/handel-komiteen) er primært foregået gennem EU. Det er EU-Kommissionens repræsentation i Genève, der forhandler på vegne af Danmark og EU's øvrige medlemsstater i WTO-komiteén. Kommissionens forhandlingsmandat fastlægges i EU's såkaldte paragraf-113-komité, der på stedfortræderniveau mødes en gang om ugen i Bruxelles og fastlægger EU's handelspolitiske mandater. Danmark er repræsenteret af embedsmænd fra Udenrigsministeriet, hvis mandat bliver til i regeringens handelspolitiske specialudvalg.

Danmark har dog også koordineret sine synspunkter med de andre nordiske lande om forhandlingerne i CTE. De nordiske lande har bl.a. på et fælles møde den 7. december 1995 stærkt opfordret Norge til at fremføre de fælles nordiske synspunkter i CTE.

Det viser en dobbeltstrategi i den danske forhandlingslinie, der antyder manglende fodslag internt i EU om drøftelserne i CTE.

EU'S HOLDNING TIL HANDEL OG MILJØ

Hvad der præcis er EU-Kommissionens forhandlingslinie under drøftelserne i CTE har i en periode været noget usikkert. På den ene side sagde EU-kommissær Leon Brittan under EU-Parlamentets spørgetid i december 1994, at det

ikke er nødvendigt at fastlægge skrappe bestemmelser til beskyttelse af miljøet i WTO-overenskomsten, og i en rapport fra EU-Kommissionen fra den 14. februar 1996 advarer Brittan mod, hvad han kalder "Green Protectionism"¹⁶. På den anden side sagde Miljøminister Svend Auken til dagbladet Information den 23. februar 1996, at EU arbejder for, at miljøkonventionerne CITES, BASEL og MONTREAL får forrang frem for frihandelsreglerne i WTO, og for at eventuelle tvister mellem de to systemer skal afgøres inden for miljøkonventionerne og ikke af WTO's handelspaneler¹⁸. De to meget forskellige opfattelser af, hvad der er EU's rolle i CTE, dækker nok først og fremmest over politisk uenighed inden for EU-kredsen om miljøet. De nordiske lande har således fra begyndelsen været mere udfarende med konstruktive forslag end de øvrige EU-lande. Såvel i CTE som i den forberedende miljøkomité EMIT (1991-93).

Også det længe ventede udspil fra EU-Kommissionen om handel og miljø, der kom den 27. februar 1996, bærer præg af at skulle balancere mellem EU-landenes forskellige syn på vægtningen mellem miljøhensyn og frihandelsinteresser¹⁷.

Internationale miljøaftaler

I spørgsmålet om konflikter mellem WTO-reglerne og handelsbestemmelser i internationale miljøaftaler har EU fremsat to konkrete forslag i WTO-komiteen for handel og miljø på mødet den 26-29 februar¹⁸. I begge forslag har WTO-systemet forrang frem for internationale miljøaftaler, og det er derfor i sidste instans WTO's tvistbilæggesystem, der afgør en konflikt mellem de to systemer¹⁹. Forslaget går ud på, at hvis striden

står mellem to lande, hvor begge parter er medlemmer af de relevante internationale miljøaftaler, opfordres de til at bilægge tvisten gennem miljøaftalernes tvistbilæggesystem. Det betyder ikke, at landene afskæres fra at få afprøvet handelsbestemmelser fra de internationale miljøaftaler ved et WTO-panel, men blot, at WTO-panelet ikke skal vurdere hvorvidt den valgte foranstaltning er "nødvendig", hvis den ligger inden for rammerne af en særlig erklæring. Til gengæld skal panelet se på om handelsbestemmelserne i internationale miljøaftaler udgør skjulte handelshindringer eller virke diskriminerende over for andre landes varer.

EU forestiller sig forslaget gennemført ved enten en ændring af artikel 20b til også at undtage foranstaltninger, der varetager miljøhensyn og bestemmelser i internationale miljøaftaler eller ved at indføre en ny artikel 20k, der undtager handelsrestriktioner fra internationale miljøaftaler fra GATT-reglerne, hvis de vel og mærke ikke udgør skjulte handelshindringer eller virker diskriminerende.

Såvel enkelte i-lande som Japan og Canada og størstedelen af ulandene er dog modstandere af EU's forslag, som de mener risikerer at skabe unødvendige grønne handelshindringer. Heller ikke USA bakker aktivt forslaget op. EU's forslag blev således klart afvist på mødet i CTE den 26 - 29 februar 1996. I stedet argumenterer de andre lande for en fremgangsmåde, hvor indgåelsen af internationale miljøaftaler vurderes fra sag til sag af WTO-systemet. Nye forslag er blevet varslet fra Japan, Korea og Schweiz.

Miljøtold

I forhold til spørgsmålet om miljøtold på ikke-

Granthandlerske / Vietnam

bæredygtige varer har EU udtalt sig imod en sådan told. Særligt de nordiske lande har ellers set grøn told som et effektivt middel til at styre produktionen i en mere miljøvenlig retning. EU's argument er, at ethvert land har ret til at fastsætte sit eget miljøbeskyttelsesniveau og eventuelle miljøkrav til varer og produktionsprocesser. EU mener derfor ikke, at man kan tillade sig at stille krav til et andet lands produktionsmetoder. Også her har udviklingslandene dog været de stærkeste modstandere, fordi de mener, det vil virke som en ekstraterritorial miljøpolitik i strid med ethvert

lands suveræne ret til selv at fastsætte sin miljøpolitik.

Miljømærkning

EU-Kommissionen går ind for en international harmonisering af miljømærknings-ordninger, fordi de mange forskellige nationale ordninger hæmmer varernes fri bevægelighed. EU-Kommissionen erkender dog, at en harmonisering ikke i øjeblikket er realistisk og foreslår derfor, at man begynder med at skabe et mere gennemsigtigt system for de mange nationale ordninger.

Spørgsmålet om miljømærkningssystemer er blevet sat på WTO's dagsorden af først og fremmest udviklingslandene, der mener, at ordningerne begrænser deres muligheder for markedsadgang. Fra dansk side har man ellers lagt stor vægt på en aftale, der sikrer muligheden for at udvikle nationale mærkningsordninger, fordi de er velegnede til at styre forbruget og industriens produktion i en mere miljøvenlig retning.

Produktstandarder

Et andet centralt emne i Komitéen for Handel og Miljø er drøftelserne om forholdet mellem WTO-reglerne og produktstandarder for varer såsom grænseværdier for tilsætningsstoffer og pesticidrester samt emballering og mærkning. EU-Kommissionens holdning er her, at selv om internationale standarder vil komme til at ligge på et lavere beskyttelsesniveau, end man er vant til i de mest miljøvenlige lande, er internationale standarder at foretrække af hensyn til den frie handel. Kun i yderste nødstilfælde bør landene kunne ty til ensidige miljøtiltag²⁰. Det vender vi nærmere tilbage til i afsnittet om fødevarer-sundhed.

Ulandenes markedsadgang

Der er endvidere uenighed mellem de nordiske lande og de andre EU-lande om miljøkravs betydning for ulandenes markedsadgang til de rige lande. Mange ulande frygter, at de industrialiserede lande vil bruge miljøinstrumenter som en slags skjult protektionisme. Ulandenes markedsadgang kan her forbedres ved at skabe en større grad af gennemsigtighed i udformningen af miljøreglerne baseret på f.eks. konsultationer med ulandene samt efterfølgende information.

Danmark og Sverige overvejer at fremsætte et konkret forslag. Der er imidlertid modstand mod bedre markedsadgang til ulandene fra først og fremmest de sydeuropæiske EU-lande. Det vil blive dem, der rammes økonomisk, fordi de producerer de samme landbrugsvarer som ulandene.

Eksport af nationalt forbudte varer

Eksport af nationalt forbudte varer - f.eks. farlige stoffer og kemikalier - er også en varm sag for ulandene. På mødet i CTE i december 1995 fremlagde Ægypten et forslag på vegne af de afrikanske lande om, at eksporterende lande skal stille samme krav til eksportvarer som til hjemmemarkedet. For salg af sprøjtemidler gælder i dag princippet om forudgående informeret samtykke (PIC), der i EU er gjort obligatorisk med forordningen om eksport af farlige kemikalier. Fra EU's side har man dog forholdt sig afventende i forhold til det afrikanske forslag. Den nuværende informationsprocedure (PIC) stiller langt lempeligere miljø- og sundhedskrav til EU's eksport til ulandene, end hvis eksporten skulle underlægges reglerne for de tilsvarende produkter på hjemmemarkedet. Spørgsmålet om handel med nationalt forbudte varer bliver en hovedprioritet for de afrikanske lande på Ministerkonferencen i Singapore.

Samlet kan man konkludere, at der både er stor uenighed mellem ulandene og de industrialiserede lande og indbyrdes i EU-landenes kreds om, hvad det er for emner, der skal prioriteres højest på Ministerkonferencens drøftelser om miljø og handel på december-mødet. WTO-landene bliver derfor næppe enige om mere end en be-

grænset dagsorden, og man skal således ikke forvente større ændringer af de nuværende WTO-regler til fordel for miljøet. Ifølge et notat fra det danske Udenrigsministerium forventes en snæver dagsorden bestående af fire punkter, som man er enige om i EU-kredsen, og som både tilgodeser hensynene til industrilandene og til udviklingslandenes behov for bedre markedsadgang. Næmlig spørgsmålene om:

- forholdet mellem WTO-reglerne og internationale miljøaftaler,
- miljømærkning,
- gennemsigtighed i forbindelse med brugen af grønne handelsinstrumenter,
- eksport af nationalt forbudte varer.

De resterende punkter fra CTE's arbejdsprogram forventes der ikke at kunne skabes enighed omkring.

Kilder i EU-Kommissionen antyder enddog muligheden for, at CTE slet ikke bliver enige om nogen anbefalinger til decembermødet.

FØDEVARESUNDHED

Fastlæggelsen af globale fødevestandarder under WTO er et af de områder, der risikerer at støde kraftigt mod de danske og vesteuropæiske forbrugeres ønsker om sunde og gode fødevarer. Det aktuelle slagsmål mellem EU og USA om anvendelsen af vækstfremmere i forbindelse med produktion af oksekød er formentlig blot en forsmag på, hvad vi har i vente. Ifølge den amerikanske landbrugsminister Dan Glick-

man står en årlig eksport på 100 mio. dollars på spil for amerikanerne. Amerikanerne er irriterede over EU's forbud mod væksthormoner i oksekød og mener, det strider mod WTO-reglerne. Glickman har derfor meddelt, at man indleder en sag mod EU ved WTO. Det bliver den anden sag om et spørgsmål, hvor der er konflikt mellem handels- og sundhedshensyn under det nye WTO-tvistbillægelsesorgan²¹. Afgørelsen imødeses med stor spænding og må forventes at give et signal om, hvor tungt grønne hensyn vejer i WTO.

Særlig relevante er to af WTO-aftalerne, når man ser på levnedsmiddelstandarder, nemlig aftalen for sundhed og plantesundhed (SPS) og aftalen om tekniske handelshindringer (TBT). Fælles for de to aftaler er, at standarder skal lægge den frie handel færrest mulige hindringer i vejen, og at de bør være baserede på en "objektiv risikovurdering". SPS regulerer standarder for fødevarer, drikkevarer og landbrugsprodukter. TBT-aftalerne dækker alle resterende aspekter som for eksempel mærkning, prøveudtagning og kvalitet. I miljøvenlige lande er man bange for, at SPS- og TBT-aftalen vil føre til ringere standarder, når så mange lande med så forskellige beskyttelsesniveauer skal forsøge at nå frem til fælles standarder.

CODEx ALIMENTARIUS

WTO-aftalerne overlader fastlæggelsen af standarder for fødevarer til FN-organet Codex Alimentarius, der er et fælles FAO/WHO-program. I Codex Alimentarius er 150 lande repræsenteret med stemmeret. Et ukendt antal observatorer med taleret deltager også i møderne. Hvert lands delegation har én stemme.

Codex Alimentarius opgave er at fremme internationale standarder for mærkning, emballering og etikettering af varer. Codex Alimentarius organet beskæftiger sig også med anvendelsen af tilsætningsstoffer, væksthormoner og pesticidrester i fødevarer.

Codex Alimentarius Kommissionen, som træder sammen hvert andet år, er det øverste besluttede organ i Codex Alimentarius. Under sig har det en række fagudvalg, som forbereder de forslag, der skal behandles på Codex Alimentarius Kommissionens møder.

Danske holdninger koordineres inden møderne i Codex Alimentarius med de øvrige EU-lande i en arbejdsgruppe under Ministerrådet.

Den danske forhandlingslinje fastlægges i det nationale Codex Alimentarius udvalg, der er sammensat af repræsentanter fra relevante ministerier og organisationer som Dansk Industri, Landbrugsrådet, Danske Mejeriers Fællesorganisation og Forbrugerrådet. Folketinget inddrages ikke i disse forhandlinger.

Som hovedregel træffer Codex Alimentarius beslutninger med enstemmighed, men kan der ikke opnås konsensus, træffes beslutningerne med simpelt flertal. Det var f.eks. tilfældet på Codex Alimentarius Kommissionens seneste møde i juli 1995 i Rom, hvor tre vigtige sager blev afgjort. Sagerne giver et fingerpeg om, hvad vi kan forvente os fra Codex side, når vi taler om vægtning af handels- og miljøhensyn.

CODEX' MØDE I JULI 1995²²

Den ene sag handlede om, at Codex-standarder skal baseres på videnskabelige principper som krævet i WTO-aftalerne om sundheds- og plantesundhedsforanstaltninger (SPS) og tekni-

ske handelshindringer (TBT). Kravet om videnskabelig dokumentation lyder enkelt og besnærende, men samtidig udelukker det andre principper som f.eks. forbruger- eller dyreetiske hensyn. EU forsøgte sig på mødet med et afværgeforslag, der i videre omfang tillod at basere internationale standarder på andre hensyn end videnskabelige, men forslaget blev forkastet²³. I stedet støttede et flertal i Codex - med amerikanerne i spidsen - med 34 stemmer mod 31, at standarder kun skal kunne baseres på videnskabelig analyse og dokumentation. Denne afgørelse kan få principiel betydning, når USA's sag ved WTO mod EU om EU's forbud mod import af hormonkød skal behandles.

Netop sagen om brugen af vækstfremmende hormoner var et andet punkt på Codex dagsorden, der skabte voldsom strid mellem EU og USA. Også her satte amerikanerne EU på plads. Efter hemmelig afstemning vedtog man en indstilling fra udvalget for veterinære lægemiddelsrester om at tillade fem væksthormoner i kød. Forud var gået en afstemning om, hvorvidt afstemningen skulle gennemføres hemmeligt. Amerikanerne havde her held til at overtale størstedelen af repræsentanterne fra Den Tredje Verden til at støtte en hemmelig afstemning. Væksthormoner har siden 1988 været forbudt i EU. I USA mener man ikke, at der er sundhedsmæssige problemer forbundet med at spise det hormonbehandlede kød, og har derfor krævet, at EU åbner for import af det amerikanske kød. EU's problem er her, at man ikke har den fornødne videnskabelige dokumentation for, at hormoner i kød er sundhedsskadeligt. Til gengæld har man masser af forbrugere, der ikke ønsker at købe det hormonbehandlede kød, og har der-

Annamessælgær i Vietnam

for valgt indtil videre at fastholde sit hormonforbud.

Den tredje sag handlede om brugen af det såkaldte BST-hormon, som anvendes til at øge mælkeproduktionen hos malkekvæg. Også her lå der en indstilling om at sige ja til brugen af BST-hormoner fra Komitéen for Veterinære Lægemiddelrester. Det var ligeledes amerikanerne sammen med størstedelen af udviklingslandene, der pressede på for at få godkendt BST-hormonet. På EU-landenes initiativ (undtagen Storbritannien) lykkedes det at få udsat beslutningen to år til næste møde i Codex Alimentarius Kommissionen.

INDUSTRIEN DOMINERER CODEX

Under den internationale farmaceutiske lobby COMISA's halvårlige kongres den 11. august 1995 kaldte generalsekretær Christian Verschun-

gen Codex Alimentarius Kommissionens godkendelse af væksthormoner i kød for en stor sejr for industrien²⁴.

- Det er vigtigt, at industrien lærer af denne succes for at få mere indflydelse på beslutningerne på det næste møde, hvor Codex Alimentarius Kommissionen forventes at stemme for BST-hormoner, sagde Christian Verschungen.

Industrien gør med andre ord, hvad den kan for at skaffe sig indflydelse på de vigtige beslutninger om in-

ternationale miljø- og sundhedskrav til fødevarer, der træffes i Codex. Det gøres bl.a. gennem en stærk repræsentation i de nationale delegationer i Codex Alimentarius på såvel underudvalgsniveau som i selve Codex Alimentarius Kommissionen.

En ny opgørelse fra JuniBevægelsens dokumentation viser, at mindst 13% af 372 delegerede på Codex Alimentarius Kommissionens møde i juli 1995 kom fra industrien. Yderligere 13% har det ikke været muligt at placere, mens 74% var repræsentanter fra regeringer, ambassader eller forskningsinstitutioner. Der var ingen forbrugerrepræsentanter med i lantedelegationerne. Blandt de mere prominente virksomheder var Coca Cola, DANONE, Nestlé og Kraft Food.

Af den amerikanske delegation på 27 personer var 37% repræsentanter fra industrien.

Udover de delegerede deltog også 67 observatører i mødet. Kun fire af disse repræsenterede forbrugerinteresser via den internationale forbrugerorganisation *Consumers International*, mens 43 kom fra store industriorganisationer. Resten var fra EU, WTO, FAO, Europarådet, Codex Alimentarius m.m.²⁵

I Codex underudvalg er industriens repræsentation endnu mere markant, fordi det er her indstillingerne til Codex Alimentarius Kommissionen bliver til. Det er i underudvalgene indflydelsen ligger. JuniBevægelsen har set på industriens deltagelse i to underudvalg. Det ene er Komiteen for Veterinære Lægemiddelrester, hvor indstillingen om at tillade de fem væksthormoner er blevet til. Det andet er udvalget for tilsætningsstoffer og farlige stoffer, der beskæftiger sig med standarder for tilsætningsstoffer i fødevarer samt grænseværdier for farlige stoffer som dioxiner, cadmium, bly, PCB, nitrat, m.m.

De fem væksthormoner blev godkendt på et møde i Komiteen for Veterinære Lægemiddelrester i 1991. Til dette møde var 28 procent af de delegerede fra industrien. Seks procent var konsulenter. 66 var embedsmænd, som deltog på vegne af deres regeringer. På industrisiden drejede det sig bl.a. om lobbyister fra agrokemiske giganter som Monsanto og Bayer. De hører begge til blandt verdens ti største agrokemiske virksomheder. Den klart største delegation var U.S.A.'s. Hver femte af de 253 mødedeltagere, sad i den amerikanske delegation²⁶.

På Komiteens møde i juni 1994, hvor man godkendte BST-hormonet, kom mindst 18 procent af deltagerne fra industriorganisationer, 11 procent har ikke kunnet bestemmes præcist og 71 procent deltog for deres regeringer. Den klart

største nationale delegation var også her den amerikanske, der udgjorde 17 procent af samtlige delegerede.

På mødet deltog også 39 observatører, hvoraf halvdelen kom fra industriorganisationer. Kun én enkelt observatør repræsenterede forbrugerinteresser. Resten af observatørerne kom fra EU, WHO, FAO, m.m.²⁷

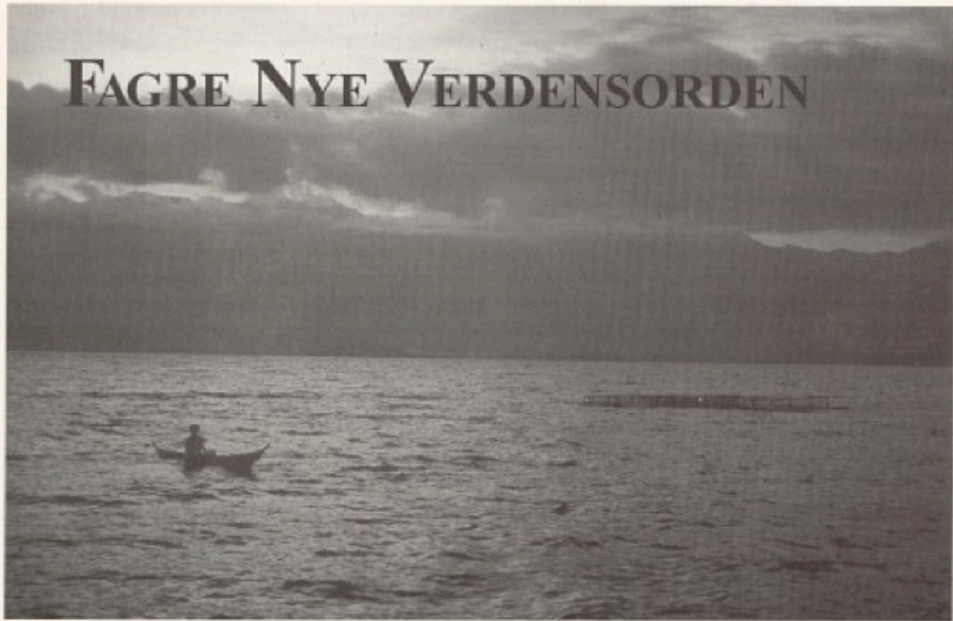
På mødet i marts 1995 i Komiteen for Tilsætningsstoffer og Farlige Stoffer var mindst 33 procent repræsentanter fra industrien. Seks procent har ikke været mulige at bestemme præcist, og 61 procent kom fra ministerier og andre organer under nationale myndigheder. Fra industrien deltog bl.a. Coca Cola, Kellogs, Campbell Soup, Unilever, Danone og Nestlé²⁸.

Tidligere undersøgelser fra den engelske forbrugerorganisation *National Food Alliance* og Forbrugerrådet bekræfter dette billede²⁹. Undersøgelsen fra National Food Alliance viser, at 26 procent af samtlige deltagere på udvalgmøder under Codex i perioden 1989-91 repræsenterede industrien, mens under 1 procent var NGO'ere.

Til møderne i en underkomité, der fastlægger standarder for tilsætningsstoffer, var i gennemsnit 41 % fra industrien, og til mødet om pesticidrester i fødevarer udgjorde industriens repræsentanter gennemsnitligt 33% af mødedeltagerne.

Danmark er ikke meget bedre end resten af Codex's medlemmer. En undersøgelse fra Forbrugerrådet viser, at 29% af danskemedede til møder i Codex i perioden 1991-93 kom fra industrien eller landbruget. I et svar fra Landbrugs- og Fiskeriministeriet til Folketingets Sundhedsudvalg den 15. marts 1996 fremgår det, at industriens deltagelse i Codex udvalgene fra 1993 til 1995 har været nogenlunde den samme³⁰.

FAGRE NYE VERDENSORDEN

Sumatra

Der tegner sig med WTO-regimet et billede af en international korporativ beslutningsform, hvor embedsmænd og erhvervsliv sammen træffer vigtige beslutninger om miljø, sundhed og handel. Hverken folkevalgte eller forbrugerrepræsentanter er blevet levnet megen plads i det nye regimes organer. Beslutninger træffes bag lukkede døre ved flertalsafgørelser med meget begrænsede kontrolmuligheder for borgere og medier.

End ikke i de nationale beslutningsprocesser har danske folkevalgte indflydelse på beslutnin-

gerne, hvor det også er embedsmænd og repræsentanter fra industriens organisationer, der bestemmer, hvor skabet skal stå.

Og trods formelle regler om, at de enkelte medlemslande kan vedtage deres egne skrapere regler til at beskytte miljø og sundhed, vil det næppe ske i andet end yderst sjældne tilfælde. Hovedreglen bliver internationale standarder, som vedtages først som EU-regler, der dernæst omsættes til national lovgivning via love i Folketinget eller gennem bekendtgørelser.

Hvis det danske demokrati skal have en frem-

tid, der rækker ud over en slags arbejdende museum, må de folkevalgte tilbageerobre noget af det tabte terræn, som den udøvende magt og industrien har vundet ved internationaliseringen af den globale økonomi.

For Folketinget handler det om at komme ind og påvirke beslutningerne på så tidligt et tidspunkt som muligt. Det vil fremover i en række vigtige miljø- og sundhedssager ikke længere være tidsnok at gå ind i sagerne, når de behandles i EU. I stedet skal Folketinget rette kikkerten mod arbejdet i bl.a. Codex Alimentarius' underkomiteer og Codex Alimentarius Kommissionen. Folketinget bør endvidere nøje følge beslutningerne i de internationale videnskabelige ekspertkomiteer som f.eks. JECFA³¹, der leverer de videnskabelige anbefalinger til Codex Alimentarius.

Folketinget skal sikre sig indflydelse på beslutningerne ved at:

- få plads i det danske Codex Alimentarius udvalg og på den måde aktivt påvirke fastlæggelsen af Danmarks mandater til forhandlingerne i EU om Codex-standarter. Man kunne også helt afskaffe det danske Codex Alimentarius udvalg og så genoprette Folketingets Markedsudvalg til at tage sig af de globale handels- og miljøpolitiske spørgsmål under WTO og give de danske forhandlere mandat til de videre forhandlinger i WTO,
- have en delegeret i den danske Codex Alimentarius delegation på Codex Alimentarius Kommissionens møder samt på møderne i underudvalgene.
- få repræsentanter med i den danske delegation på møderne i WTO's Ministerkonference på samme måde som Leon Brittan har lovet at inddrage EU-Parlamentet i EU's repræsentation på Ministerkonferencen³²,
- få regeringen til at skubbe til forhandlingerne i WTO's Generelle Råd om et sæt åbenhedsregler, der sikrer NGO'ere og de nationale parlamenter mulighed for at se de forslag, der drøftes i CTE og Codex Alimentarius samt sikrer, at der offentliggøres referater fra alle møder under WTO, umiddelbart efter møderne er blevet afholdt. Også panelrapporter bør offentliggøres.
- Endvidere bør der sikres en langt større frigivelse af "restricted" WTO-dokumenter. Her bør den danske regering støtte den amerikanske forhandlingslinje.

DEN MAGTESLØSE NATIONALSTAT

Til slut kan man spørge sig selv om, hvorvidt tesen om den magtesløse nationalstat, der løbes over ende af globale markedskræfter, holder stik. To engelske forskere Paul Hirst og Grahame Thomson mener det ikke³³. I en ny undersøgelse viser, de hvordan verdensøkonomien var ligeså åben før 1914, som den er i dag, både hvad angår kapitalbevægelser og arbejdskraftens fri bevægelighed.

Myten om den magtesløse stat har ifølge de to forfattere fungeret som røgslør for politikere, der ikke har turdet påtage sig ansvaret for deregulering og afvikling af handelsbarrierer i de nationale økonomier. Så er det nemmere bevidstløst at henvise til, at udviklingen i verden ikke lev-

nede noget andet valg end at liberalisere. Det er på tide, at de folkevalgte igen tager ansvaret tilbage fra markedet og erkender, at det også har sine begrænsninger. Markedet kender ikke til demokrati og ser stort på principper om bæredygtig udvikling, med mindre det tilskyndes til det. Det kræver politiske beslutninger. Til gengæld fremmer markedet den tekniske innovation, der er forudsætningen for renere teknologier og i sidste ende også en højere miljøbevidsthed i de nyindustrialiserede lande, hvor den økonomiske udvikling tordner fremad.

NOTER

¹ "Danmarks rolle i verdenshandelen efter Uruguayrunden". Heather A. Hazard og Peter Lotz, s. 34

² Den gennemsnitlige toldsats på industrivarer er under GATT faldet fra 40% i 1947 til 5% i dag.

³ Det Økonomiske Råd, Dansk økonomi, maj 1992

⁴ Den amerikanske forfatning tillægger Kongressen og ikke præsidenten at bestemme over USA's handelspolitik. I Kongressen har man imidlertid erkendt, at der er tale om en fejl. Man har derfor vedtaget en såkaldt "fasttrack-mekanisme", der gør det muligt at overdrage forhandlingskompetencen til præsidenten. Magten overdrages dog kun i en nærmere afgrænset periode. Hvis WTO-forhandlingerne således ikke havde været afsluttet inden udløbet af forhandlingsmandatet, ville den amerikanske præsident skulle have haft et nyt mandat af Kongressen, der traditionelt er mere protektionistisk end præsidenten. Det vidste USA's handelspartnere. Forhandlingerne blev derfor også afsluttet.

⁵ GATS er en forkortelse for General Agreement on Trade in Services, og TRIPS er en forkortelse for „Agreement on Trade related Aspects of Intellectual Property Rights“.

⁶ Plurilaterale aftaler er frivillige aftaler, som WTO's medlemslande ikke er forpligtet til at del-

tage i.

⁷ Guide to GATT Law and Practice - World Trade Organisation - Geneve 1995, s. 1116.

⁸ Basel-konventionen handler om handel med farligt affald, CITES er en aftale om handel med truede dyrearter, og Montreal-protokollen sigter på at beskytte ozonlaget. Der findes ialt 180 globale miljøaftaler. Af disse indeholder 18 bestemmelser om handel.

⁹ Artikel 20b og 20 g kom ind i GATT-aftalerne allerede i 1947. De blev ikke ændret i forbindelse med afslutningen af Uruguayrunden.

¹⁰ "Guide to GATT Law and Practice - World Trade Organization, Geneva 1995, s. 563.

¹¹ DS10/R vedtaget den 7. november 1990, 37s/200.

¹² "Guide to GATT Law and Practice" - World Trade Organization, Geneva 1995, s. 569.

¹³ Europaudvalg bilag 128 1994, s. 11.

¹⁴ Trade and Environment Decision of 14 April 1994 - Appendix 1 fra "News and Views from the WTO, 8 maj 1995, s. 7.

¹⁵ The Global Challenge of International Trade, COM(96)53, s. 17.

¹⁶ Svend Auken siger i et svar fra oktober 1995 til Folketingets Miljøudvalg, at regeringens forhandlinger foregår med udgangspunkt i Folke-

tingets beslutning om handel og miljø fra forespørgselsdebatten den 24. januar 1995. Her opfordres regeringen til at arbejde for en "større hensyntagen til bæredygtig udvikling, herunder at der udarbejdes multilaterale retningslinier for samspillet mellem miljøhensyn og vares fri bevægelighed, samt at der i internationale miljøaftaler kan anvendes handelsbestemmelser uden at komme i konflikt med WTO".

¹⁷ Kom(96)54, 27/2 1996. Communication to the Council and to the Parliament on Trade and Environment. Communication from Sir Leon Brittan and Ritt Bjerregaard in accordance with Emma Bonino.

¹⁸ Non-Paper by the European Community, 19. februar 1996.

¹⁹ Non-Paper by the European Community, 19. februar 1996, s. 4: "At the same time it should be noted that measures taken pursuant to the provisions of MEA's are nevertheless governed by the headnote to Article 20. This stands as a guarantee against protectionist or discriminatory abuse of those trade measures provided for by MEA's".

²⁰ KOM(96)54, 27/2 1996, s. 16-17.

²¹ Et WTO-panel har i januar 1996 udtalt sig i en sag om miljøkrav til benzin på det amerikanske marked. Dommen siger, at de amerikanske miljøbestemmelser er for skrappe og diskriminerer import af benzin fra de to lande, der har indklaget amerikanerne for WTO: Brasilien og Venezuela. USA har dog varslet, at de vil appellere

dommen.

²² Codex Alimentarius Commission, Report of the Twenty-first Session, Rome, 3-8 July 1995, Alinorm 95/37

²³ Da EU fremsatte et fælles forslag på vegne af alle EU-landene, nedlagde den amerikanske delegation protest over, at et ikke-medlem af Codex Alimentarius fremsatte et forslag. Den spanske delegation måtte derefter overtage forslaget.

²⁴ COMISA er den internationale farmaceutiske lobbyorganisation.

²⁵ Elleve personer deltog for EU, hvoraf fire kom fra EU-Kommissionens DG III (industri) og tre fra DG VI (Landbrug), to repræsenterede Ministerrådet og yderligere to EU's faste repræsentation i Geneve. Der var ingen fra EU-Kommissionens DG XI (miljø).

²⁶ Alinorm - 91/31, appendix IV

²⁷ Alinorm 95/31

²⁸ Alinorm 95/12A

²⁹ *Cracking the Codex - An Analysis of Who Sets World Food Standards*, Natalie Avery, Martin Drake & Tim Lang, London 1993.

³⁰ Bilag 348 fra Sundhedsudvalget, 15. marts 1996.

³¹ JECFA er en videnskabelig ekspertkomité

under FAO og WHO, der udarbejder anbefalinger om tilsætningsstoffer i fødevarer samt brugen af f.eks. vækstfremmere og hormoner i levnedsmidler. JECFA står for Joint Expert Committee on Food Additives.

³² Det gjorde Leon Brittan i et svar til EU-Parlamentet den 6. januar 1995.

³³ Paul Hirst og Grahame Thomson, *Globalization in Question*, Blackwell 1996

LITTERATUR OM WTO

TIL DEN SÆRLIGT INTERESSEREDE LÆSER

Der findes en del litteratur om WTO generelt og særligt om de økonomiske konsekvenser af den nye WTO-aftale. Desværre eksisterer der ikke ret meget litteratur om WTO og forholdet mellem handel og miljø. Det der findes, er primært artikler i dagblade og tidsskrifter. Først og fremmest dagbladet Information har haft en god dækning af forhandlingerne i WTO's komité for handel og miljø. Men også i forbrugerrådets blad Tænk og i "Ernærings- og husholdningsøkonomen" er der skrevet om arbejdet i Codex Alimentarius.

GENERELT OM WTO

Heather A. Hazard og Peter Lotz, Danmarks rolle i verdenshandlen efter Uruguayrunden, september 1994.

Trade Liberalisation: What's at stake?, OECD Development Center 1992.

Krisen i international handelspolitik - GATT, EF og Landbrugspolitikken - nyorientering i

Ulandene, Dansk Økonomi maj 1992, Det økonomiske Råd.

WTO OG FORHOLDET MELLEM HANDEL OG MILJØ

Guide to GATT Law and Practice, Geneva, 1995

Kjeldsen-Kragh Søren, International Trade, Environment and GATT/WTO, 1996. Artiklen udkommer til efteråret.

Meyer Niels I, Frihandel og miljø, kronik i Politiken den 22. februar 1996.

UDGIVELSER FRA WTO

WTO udgiver nyhedsbrevet FOCUS, der fortæller om nyt fra Genève. Det kan bestilles ved WTO's Informations- og mediecenter på tlf.: 0041 22 739 5111.

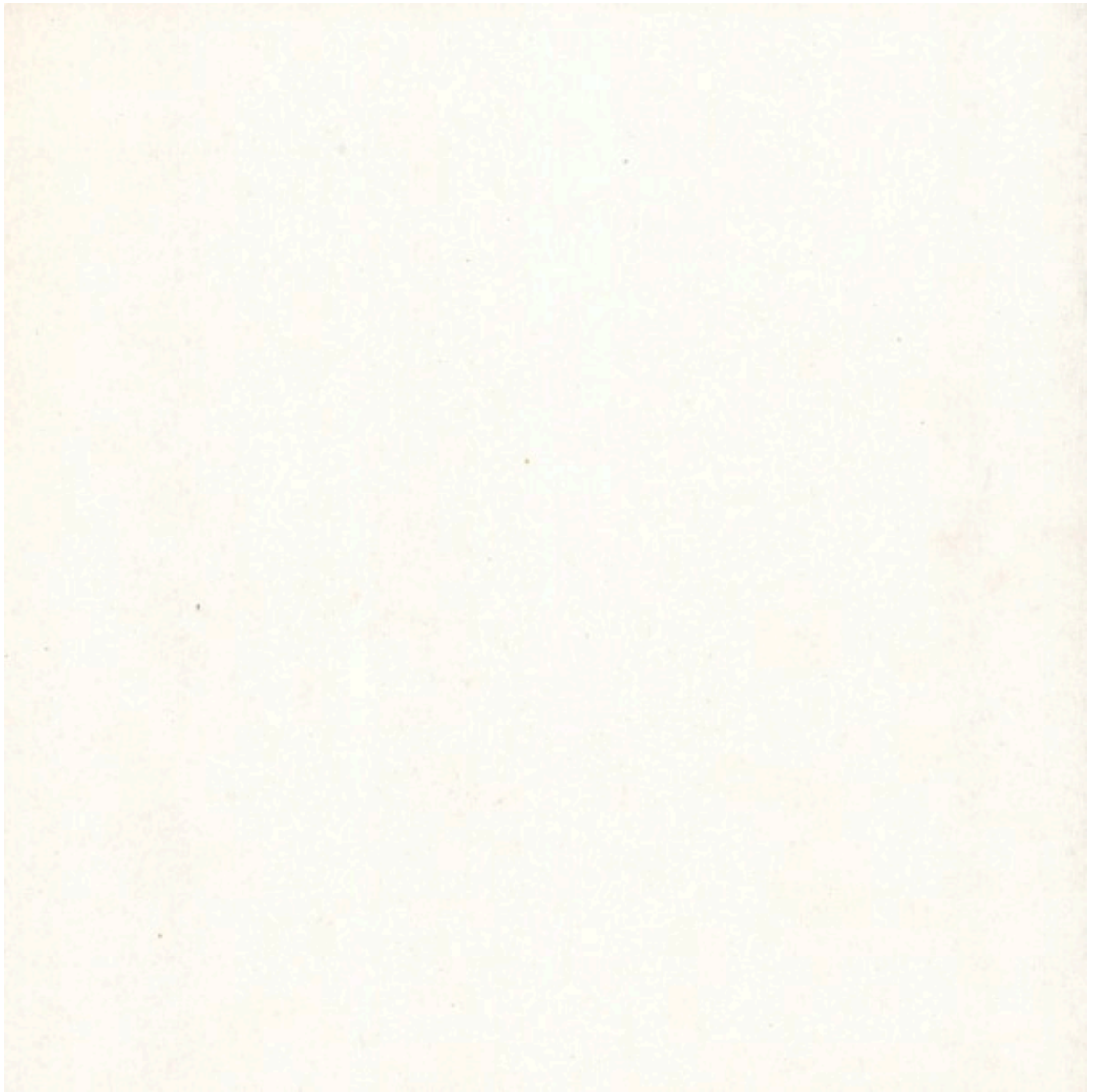
Samme sted kan man rekvirere nyhedsbrevet "Trade and the Environment" fra WTO's komité for handel og miljø.

Derudover kan man via internettet kontakte WTO's hjemmeside på: <http://www.unicc.org/wto/welcome.html>

Her findes oplysninger om GATT's historie, hvem der er medlemmer i WTO, hvordan WTO's tvistbilægningssystem fungerer, osv.

"Men generelt er det protektionistiske system konservativt i vor tid, mens frihandelsystemet er destruktivt. Det opløser de gamle nationaliteter og skærper antagonismen mellem bourgeoisie og proletariatet voldsomt. Kort sagt: frihandelsystemet fremskynder den sociale revolution. Det er alene i denne revolutionære betydning, mine herrer, at jeg stemmer til fordel for frihandlen."

*Karl Marx, i en tale for Bruxelles'
Demokratiske Forening 9. januar 1848.*

For oplysninger om ophavsret og brugerrettigheder, se venligst www.kb.dk

For information on copyright and user rights, please consult www.kb.dk